

Gürcü Kraliçe Tamara Döneminde Anadolu ile İlişkiler

Relations with Anatolia under the Georgian Queen Tamara

Şilan SALBAŞ¹

Özet

Tamara, III. Giorgi'nin Prenses Burdukhan'dan olan kızıdır. III. Giorgi ölümünden önce, anlaşmazlıkları önlemek için kızı Tamara'yı varisi ilan etmiştir. 1184 yılında babası III. Giorgi'nin ölümü üzerine Tamara, Gürcü Kraliçesi olarak tahta çıkmıştır. O, ülke içindeki karışıklıkları bastırıp, düzeni sağladıktan sonra dış ilişkilere daha çok önem vermeye başlamıştır. Tamara, babasının Anadolu üzerindeki siyasi politikasını devam ettirerek Anadolu'ya önemli seferler düzenlemiş ve Türkiye Selçukluları ve Beylikler ile önemli ilişkilerde bulunmuştur. 1213 yılında vefat eden Tamara döneminde Gürcistan, tarihinin en geniş sınırlarına ulaşmış ve altın çağını yaşamıştır. Bu çalışmamızda Kraliçe Tamara'nın Anadolu'da bulunan siyasi yönetimler ile ilişkileri incelenecek ve hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Tamara, Anadolu, Siyasi İlişkiler

Abstract

Tamara was daughter of III. Giorgi from Princess Burdukhan. III. Giorgi before his death, announced his daughter Tamara as her heir to avoid disagreements. In 1184 upon the death of his father III. Giorgi, Tamara was becoming the Queen of Georgia. Tamara began to put more emphasis on foreign relations after suppressing the turmoil in the country and providing the order. She has organized major expeditions to Anatolia continuing his father's political policy on Anatolia and have made significant relationship with the Turkey Seljuks and principalities. In the age of Tamara who passed away in 1213, Georgia was reached its widest limits in its history and lived its golden age. In this study Queen Tamara's relations will be administrations in Anatolia will be examined and information will be given about it.

Keywords: Tamara, Anatolia, Political relations

¹ Şilan Salbaş, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi. silansalbas@gmail.com

GİRİŞ

Gürcü Kraliçe'si Tamara, III. Giorgi ve Osetya Kralı'nın kızı Burdukhan'ın (Büyükçınar, 2017: s. 34) kızıdır.² Dedesi Gürcistan tarihinde önemli yer edinmiş olan IV. David Aghmashenebeli' dir. III. Giorgi kendi döneminde bir erkek varisi olmadığından kızını ölmeden önce varis olarak yerine bırakmıştır. Bunun nedeni gelecekteki veraset savaşlarını önlemek istemesindedir. Onun ölümünden sonra 1184 yılında tahta geçen Tamara, Gürcü Krallığının 60. kraliçesi ve 63. ilk kadın hükümdarı olmuştur.

İnançlı bir hükümdar olan Tamara, iyi bir eğitim almış olup, kendisi bunu yönetiminde de göstermiştir. Onun yönetimi döneminde Gürcistan krallığı hem sınırlarının genişliği hem de kültürel ve sosyo-ekonomik açıdan "Altın Çağını" yaşamıştır. Tamara tahta çıktığında ilk olarak hâkimiyetini tüm idareciler gibi göstermeye çalışmıştır. Yönetimde değişiklikler yaparak memuriyetlere kendi tayin ettiği kişileri getirmiştir. Onun kadın olduğundan ötürü zaaflarının olacağını düşünenler de elbet olmuştur. Ama ileri de onlara da kendisini kanıtlayacak ve ne kadar merhametli ve dindar bir kraliçe olduğunu gösterecektir. Gürcistan Krallığı'nın ilk kraliçesi olan Tamara dönemi Gürcistan'ın sadece siyasal açıdan değil kültürel açıdan da en parlak dönemi olarak görülmektedir. Geriye kalan mimari örnekler olan kilise ve diğer yapılardan bu anlaşılmaktadır.

Kraliyet tahtına oturan Tamara ilk iş olarak feodal beylerin çıkarmış olduğu kargaşayı önlemeye çalışmış ve kilisenin sorunlarını çözmeye çalışmıştır. Gürcü vakayinamesinde bunlar için "büyüklüğe kavuşan köleler ve bilhassa asaletten uzak fakat refaha erişen insanlar" olarak belirtilmektedir (Brosset, 2003: s. 363). Bu kişilerden biri olarak vakayinamede adı geçen Kutlu Arslan dönemin silahçı başıdır. Tamara'nın kendilerine Sagobedel toprakları içinde olan İsan ovasında bağımsız olarak yaşamalarına izin vermesini ve isteklerini yerine getirmesini istemiştir (Brosset, 2003: s. 363). Kraliçe Tamara bunun üzerine tabii ki de Kutlu Arslan'ı tutuklatmıştır. Fakat Kutlu Arslan'ın taraftarları buna karşılık Tamara'ya karşı cephe almışlardır. İç isyan başlatan Kutlu Arslan'ı Tamara sert bir biçimde bastırmak istemişse de yönetimdeki diğer soylular bu durumun anlaşma ile çözümlenmesinden yana olmuşlardı (Büyükçınar, 2017: s. 35).

² Fahrettin Kırzioğlu eserinde Ardahan, Ahuska ve Çoruk bölgesinde "Tamar-Dodopal (Gökçek-Tamar)" olarak anılan Kraliçe'nin annesinin Kıpçaklı olduğunu yazar. Tamara'nın dayıları olan Kıpçaklar, onun 28 yıllık hükümeti zamanında Trabzon'dan Erdebil ve Hazar denizine, Kafkaslar'dan Tebriz ve Ahlat'a kadar uzanan yerlere akınlar yapmışlardır. Ani'deki Şeddadilere son vererek yedi yıl sonra da Kars'ı ele geçirecek ve Türkiye Selçukluları'nın Pasinlerden doğuya geçmesini engelleyeceklerdir (Kırzioğlu, 1953: s. 407).

Ortamın sakinleşmesi ile Kraliçe Tamara yönetimdeki diğer soylular ile toplantılar yapmıştır. Başkumandan olarak soylu bir aileye mensup olan Sargis Mhargrdzel tayin edilmiş ve ona Kutlu Arslan'ın da neredeyse istila edeceği, Ermenistan krallarının eski ikamet yeri olan Lore bölgesini vermiştir (Brosset, 2003: s. 364).

Tamara döneminde piskoposluklara ve kiliselere bolca bağışlar yapılmış ve kiliseler haraç ve vergiden muaf tutulmuştur. Bunun nedeni Ortodoks Hristiyan inanç ve ibadetlerinin anlaşılması için kutsal kitaptan sonra yardımcı olarak kilisenin olması söylenebilir. Dindar bir insan olan Tamara'da kiliseye ve dua etmeye önem vermiş. Ayrıca yardımlarda bulunmuştur. Sadece Gürcistan'da da değil Antakya, İstanbul, Kıbrıs vd. bölgelerde bulunan manastır ve kiliselere yardımda bulunmuştur.

Yönetimdeki soylular ile yapılan toplantı da konuşulan diğer önemli konu ise Tamara'nın evliliğidir. Özellikle hanedanın varissiz kalmaması ve savaşlarda kendilerini yönetecek bir şefin olmamasından dolayı Tamara'ya bu konuda çok ısrar ediyorlardı. Tamara ısrarlar üzerine iki siyasi evlilik yapmıştır. Onun ilk evliliği kendi yakın akrabalarından ve Bizans İmparatorunun yeğeni olan Aleksios³ ile dir. (Brosset, 2003: s. 367). Kısa süre sonra bu evliliğe tahammülü kalmayan Tamara ondan boşanmıştır. O bu boşanmadan haklı olacak ki, Gürcü vakayinamesinde yazdığına göre onu bu evliliğe zorlamış olanlar ona karşı utanç duymuşlardır (Brosset, 2003: s. 370). Kraliçe ikinci evliliğini ise halası Rozudan'a itimat ederek onun yanında yetişmiş olan Osset Kralı'nın oğlu David Solan ile yapmıştır (Brosset, 2003: s. 374). Rozudan'ın oğlu olmadığından dolayı bu genç onun yanında büyümüştü. Ve şimdi Tamara ile evlenerek hanedanın devamı sağlanacaktı. Tamara'nın bu evliliğinden ileride kral ve kraliçe olacak olan oğlu IV. Giorgi Laşa ve kızı Rosudan dünyaya gelecektir.

Tamara ve idareyi ele alması hakkında bilgi verdikten sonra konumuz olan Anadolu ile olan ilişkilerine geçebiliriz. Tamara'nın yönetimde olduğu süre boyunca Anadolu coğrafyasına baktığımızda, siyasi idareler olarak Türkiye Selçukluları'nı, Beylikler'i⁴ ve Bizans'ı görmekteyiz. Ve daha sonra da Kuzey Anadolu'da kendisinin de yardımıyla Trabzon Rum İmparatorluğu kurulmuştur.

1071 yılında Alp Arslan'ın Malazgirt Zaferi sonucunda Türk akıncıları kendi fethettikleri Anadolu topraklarına yerleşmeleriyle beraber Anadolu'da siyasi idarelerini

³ Bazı metinlerde ise Tamara'nın ilk evliliğini Kiev Rus'u olan Iuri ile yaptığı yazılmaktadır (Büyükcınar, 2017: s. 36).

⁴ Artuklular, Saltuklular, Mengüçlüklüler, Ahlatşahlar

kurmuşlardır. Türk akıncı kuvvetleri kendilerine karşı belirli hiçbir direnişle karşılaşmadan Anadolu içlerine akarak kısa zamanda Adalar ve Marmara kıyılarına kadar kolayca ilerlediler. (Sevim ve Merçil, 2014: s. 92) Erzurum merkez olmak üzere Saltuklular, Erzincan Şebinkarahisar şehirleri arasında Mengüçlüler, Orta Anadolu’da Sivas başkent olmak üzere Danişmentliler, Bitlis’te Demleçoğulları, Van Gölü çevresinde Ahlatşahlar, Diyarbakır’da Yıvaloğulları, Harput’ta Çubukoğulları ve Hasankeyf, Mardin ve Harput merkezli olmak üzere Artuklular ve İzmir civarında Çaka Beyliği kurulmuştur. Bu devletler Anadolu’nun Türk yurdu haline gelmesinde önemli roller oynamışlardır. Bunun dışında Anadolu’ya akınlar yapan Kutalmışoğlu Süleymanşah, Alp Arslan’ın ölümüyle beraber başlayan kargaşadan kaçarak bölgeye yerleşip kendi devletini kurmuş ve Türkiye Selçukluları Devleti’nin ilk hükümdarı olmuştur. Kısa sürede Anadolu’da yönetimin Türklerin eline geçmesi Bizans’ı ve Avrupa’yı harekete geçirmiş ve bunun sonucunda Haçlı birlikleri kurulmuştur.

Gürcistan İmparatorluğu da Türklerin Anadolu’ya yerleşmelerinden hoşnut olmamıştır. Bunun nedeni özellikle Doğu Anadolu’da Gürcüler için önemli olan toprakların Türk Beyleri tarafından ele geçirilmesidir. Bu topraklar onlar için hem dini hem de siyasi ve ekonomik açıdan önemli anlamlar taşımaktadır. Bundan dolayı XI. yüzyıldan itibaren Türk Gürcü ilişkilerinin arttığını söyleyebiliriz. Tamara idaresinde de Doğu Anadolu topraklarından vazgeçmemiş ve Türklerle önemli çatışmalara girmiştir. İkinci eşi olan David Solan’ın Türklerle girilen bu savaşlarda kumandan olarak yer almaktaydı.

Sultan Alp Arslan Gürcistan üzerine çıkmış olduğu seferde yıllık vergi ödeme şartıyla Gürcüleri vassalı olarak görmüştür. Fakat bu durum IV. David döneminden itibaren ülkenin Selçuklu hâkimiyetinden kurtulması ve siyasi birliğini sağlamasıyla son bulmuştur. Önemli topraklar geri alınacak ve ülke sınırları genişleyecektir. Bu başarıda Gürcüler ile beraber Kıpçak savaşçılarının önemli bir payı olduğu söylenebilir (Telliöğlü, 2009: s. 91, 94). Mikvar, Alget, Ktzia ve Kurdvaşar Kıpçakları, IV. David döneminde Kafkaslar kuzeyinden gelerek Bagratlı Krallığını canlandırıp Tiflis, Ardahan ve Ahıska bölgeleri gibi Kür boyları ile Bayburt hariç, bütün Çoruk boyları bölgelerini Selçuklulardan alıp buralara yerleşerek sınırları korumuşlardır. Bu Kıpçaklara Gürcü tarihinde “Eski Kıpçaklar”⁵ ve Tamara döneminde ise Gürcistan topraklarına yeni gelenlere “Yeni Kıpçaklar” denilecekti (Kırzioğlü,

⁵ Anadolu’nun fethi ve Türkleşmesinde Oğuzlar esas olmakla beraber Karadeniz’in doğu bölümleriyle bugünkü Batum, Acara ve Azgur çevresinin Türkleşmesinde de Kıpçakların rolü büyüktür. Alp Arslan’ın Gürcistan Seferi sonrasında Gürcü Krallarının Kuzeydeki Kıpçaklardan yardım istediği bilmekteyiz. Bu sırada Kıpçaklar, eski Türk dinini muhafaza etmekteydiler. (Kafalı,2002: s. 177-193)

1953: s. 407). Tamara döneminde de bölgeye yeni gelen Kıpçaklardan faydalanmaya önem verilmiştir. Anadolu'da Selçuklular ile yapılan savaşlarda da Kıpçaklar'dan yararlanılmıştır.

Anadolu'da Bizans ve Selçukluların hâkimiyet mücadeleleri sürüp, aynı zamanda Haçlı saldırılarının da devam ettiği bir dönemde Gürcistan Kraliçe'si Tamara bunları göz önünde bulundurarak, fayda sağlamaya çalışmış ve Anadolu üzerine seferde bulunmuştur.

1. ANADOLU'DA BULUNAN BEYLİKLER İLE İLİŞKİLER

Anadolu'da yayılma politikası sürdüren Gürcü Devleti, Tamara döneminde Anadolu'da Ahlatşahlar, Mengücekler ve Saltuklular Beylikleriyle mücadeleye devam etmişlerdir. Tamara döneminde Doğu Anadolu'da Hasankeyf'te Nureddin Muhammed, Harput'ta İmadeddin Ebubekir ve Mardin'de Hüsameddin Yörük Aslan Artuklular'ı üç koldan idare ediyorlardı. Van ve çevresini idare eden Ahlatşahlar beyi Seyfeddin Baytimur'du. Erzincan'da Mengüceklî Beyi Fahreddin Behremşah idi. Erzurum merkez olmak üzere Saltuklular Beyliğinin idaresinde de Nasıreddin Muhammed bulunuyordu.

1.1. Saltuklular

1071- 1202 tarihleri arasında Erzurum, Kars, Pasinler, Tercan, İspir, Oltu, Tortum, Micingerd, Bayburt, Şebinkarahisar ve civarında hüküm sürmüş, Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliğidir. Başkenti Erzurum'dur. Hâkim olduğu topraklardan da dolayı Gürcüler ile en çok muhatap olan beyliktir.

Nasıreddin Muhammed döneminde Kraliçe Tamara'nın kocası David Soslan Kars, Sürmeli ve İspir'den sonra Erzurum üzerine harekete geçmiştir. Şehirde Saltuk'un oğlu Nasıreddin ile iki oğlu ve piyade ve atlı olmak üzere pek çok asker bulunuyordu. Nasıreddin iki oğluyla beraber Gürcülerle savaşa girdi fakat mağlup olarak şehre kapanmıştır. Askerler, eşlerinin ve çocuklarının esir edildiğini görünce ağlayarak "Topraklarımızda Hıristiyan ırkını görmemiş olan bizlere bu felaket nereden geldi?" diyorlardı (Brosset, 2003: s. 383-384).

Davis Soslan'ın kuşatmasına karşı mücadeleye girmeye hazır olan insanlar ok ve taş atmak üzere evlerin damlarında ve sokaklarda mevzi almışlardır. Erzurum'u savunan halk karşısında Davis Soslan geri çekilmiştir. Bustanu'l Cami isimli eserde David Soslan'ın 1193 yılında Erzurum'u kuşattığı geçmektedir (Turan, 1997: s. 19).

Gürcü vakayinamesinde de geçtiği üzere Nasireddin Muhammed'in oğlu Muzaffereddin Gürcü Kraliçesi Tamara'ya âşık olmuştur. Ve dinini inkâr ederek, birçok hediyeler ile birlikte Tamara'nın huzuruna çıktı. Kendisine hürmet gösterilen Muzafferedin'in Tamara'nın yanında mevsimler geçirdiğini okuyoruz. Fakat Kraliçe'nin kendisi ile evlenmesini beklerken Kraliçe onun bu isteğini kabul etmemiştir. Onu koruyanlar, soylu aileden gelen bir kız ile evlenmesini teklif ettiler. Büyük bir düğün yapılmış ve zengin bir çeyizle beraber Muzaffereddin Erzurum'a geri dönmüştür (Brosset, 2003: s. 372-373).

Gürcüler, Erzurum'dan sonra Kars üzerine yöneldiler. Türkler şehri boşaltarak göç etmek zorunda kaldılar. Kaynaklarda Kars için “Türkler için büyük bir keder oldu.” diye geçmektedir. Kraliçe Tamara Kars şehrini görevi Selçuklu Atabeyi ile denk olan meşhur kumandanı İvane'nin idaresine teslim etmiştir (Turan, 2004: s. 276). Görüldüğü üzere Saltukluların Gürcistan sınırlarında bulunmaları onların çoğu defa Gürcüler ile karşılaşmalarına neden olmuştur. Konum itibariye önemli bir mevki de bulunan Saltuklular özellikle göç ve ticaret yolu üzerinde bulunuyordur. Anadolu'nun fethinde Rumlar ve Gürcüler ile yapılan savaşlarda Azerbaycan ve Türkistan'dan gelen göç ve ticaret yollarının açık tutulmasında önemli rol oynayan Saltuklu hanedanı son zamanlarında Gürcü saldırılarına karşılık veremez olmuşlardır. Bu durum işte Türkiye Selçuklu hükümdarı II Süleyman Şah'ı Erzurum'a ve Gürcistan'a sefer düzenleyerek Doğu'da Anadolu'nun güvenliğini sağlamaya itmiştir. 1202 yılında ise Gürcüler üzerine sefere çıkacak olan Türkiye Selçuklu sultanı II. Süleyman Şah bütün beylerden bu sefere katılmalarını istemiştir. Fakat Saltuklu Bey'i olan Melikşah ise sefere çıkan Süleyman Şah'ı karşılama da geç kalmış ve kusurlu davranışlarda bulununca Süleyman Şah tarafından hapsedilmiştir. Bunun üzerine Saltuklu topraklarının hâkimiyetini ele alan Süleyman Şah kardeşi Elbistan Meliki Mugiseddin Tuğrul'u bölgeyi teslim eserek Saltuklu Beyliğine 1202 yılında son vermiştir (Özaydın, 2009: s. 55). Saltuklu Beyliği'ni kendi hâkimiyetine alarak Anadolu'nun bozulan siyasi birliğini tekrar oluşturmak için ilk adımı atmıştır.

1.2. Ahlatşahlar

1100 ve 1208 yılları arasında Van Gölü ve çevresinde kurulmuş, Anadolu Türk Beyliklerinden biridir. Erzurum'a yakın olması nedeniyle Gürcüler ile karşı karşıya gelen bu beylik özellikle 1202 yılında II. Süleyman Şah'ın Micingerd'de aldığı yenilgiden sonra Gürcüler ile daha fazla karşı karşıya gelmiştir. Seyfedddin Bektimur'un oğlu Muhammed, 1198 yılında “ el Melikü'l Mansur” unvanıyla tahta çıkmıştır. Onun yaşının küçük olmasından

ve tecrübesizliğinden istifade eden Gürcüler yeniden birçok şehri işgal etmişler ve 1204'te Erciş'e gelerek şehri yağmalamışlardır.

1205 yılında özellikle Ahlat topraklarına akın eden Gürcistan kumandanları Zakare ve İvane Kardeşler⁶ İslam kaynaklarında "Husnu't Tin" diye geçen Toprakkale/Eleşgird'i ve çevresini yağmalamışlardır (Kırzioğlu,1992: s. 141). Gürcüler'in bu saldırıları üzerine Ahlat Bey'i Melik el Mansur Muhammed, Erzurum Meliki Selçuklu Tuğrulşah'tan yardım istemiştir. Tuğrulşah'ta işte 1202 de aldıkları yenilginin intikamını almak için kendi ordusuyla Mansur Muhammed'in yardımına koşup Kıpçaklardan oluşan Gürcü ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Gürcüler bu savaşta kumandanlarından Zakare'yi kaybetmişlerdir. Müslümanlar Gürcülerin yanında bulunan silahları, atları ve diğer eşyalarını ganimet olarak aldılar. Pek çok kişi öldürülmüştür. Bir o kadarı da esir alınmıştır (İbnü'l Esir, 1987; s. 172). Zakarie'nin ölümü üzerine İvane, Tamara'ya: "Bana gösterdiğiniz hürmet benim gibi değersiz bir şahsın üstündedir. Kardeşimin adının benim şahsımla yâd edilmesini rica ederim, zira onun yerini işgal etmekle utanırım. Bana bir iyilik lütfetmek istiyorsanız bana atabeklik unvanını veriniz. Gürcistan krallarının huzurunda bir atabeğin bulunması adet değilse de, çünkü atabek sultan ve kralların sütbabası demektir. Bu bana beslediğiniz sevginin nişanesi olsun." demiştir (Brosset, 2003: s. 420). Kraliçe bu zamana kadar kimseye verilmemiş olan atabek unvanını ona vermiştir.

Kars'ı almak için şehrin yakınlarında karargâh kurduymuş olan Tamara, David'i, Zakaria ve İvane'yi ve Yukari Kartli ordusunu bölgeye sevk etmişti. Kars Kalesi 1207 yılında barış ve verilen teminat ile birlikte Kraliçe Tamara'ya verilmiştir (Brosset, 2003: s. 414). Bu sevinç sonrasında ise Kraliçe Tamara'nın ordularının kumandanı ve çocuklarının babası olan Davis Soslan vefat etmiştir.

Eyyübilerin hakimiyetinde olan Ahlat bölgesinde Gürcü taarruzları daha sonraki yıllarda da görülecektir. Fakat Moğol istilasından dolayı Gürcüler zor durumda kalacaklardır.

1.3. Mengücekliler

Mengücek Gazi, Sultan Alp Arslan'ın Artuk, Saltuk, Danişmend gibi beylerinden biri olup Malazgirt zaferinden sonra Erzincan, Kemah ve Şebinkarahisar (Köganya) şehirlerini fethetmiştir. Tamara döneminde idarede olan Erzincan merkez olmak üzere melik unvanı ile Fahreddin Bahremşah üçüncü Erzincan beyidir. Bir parasında "emiri'l ümera" unvanı vardır

⁶ Tamara döneminde başkumandan olarak tayin edilen Sargis Mhargrdzel'in oğullarıdır.

(Sümer, 2004: s. 139). Fahreddin Behramşah, Türkiye Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan'ın da damadıdır. Selçuklu hükümdarlarıyla olan bu ilişkisini II. Süleyman Şah döneminde de devam ettiren Fahreddin Behremşah 1202 yılında Süleyman Şah'ın Gürcistan seferine katılmıştır. Selçuklu mağlubiyetiyle sonuçlanan bu savaşta Erzincan beyi esir düşmüştür. Gürcü kaynaklarında Ezinga olarak geçen Erzincan, 1202 de Türkiye Selçukluları ve Gürcüler arasında yapılan savaşta ordusuyla II. Süleyman Şah'ın sancağının arkasında ilk hatta yer alıyordu. Tamara esir olarak alınan Türk beylerine teselli edici sözlerle hitap etmiş ve onları mükellef bir ziyafete davet etmiştir. Diğer beylerin aksine Erzincan (Ezinga) beyine, eski dostluk münasebetlerinden dolayı onu Tiflis'te ağırladı. Daha sonra ise Fahreddin Behremşah, Tamara tarafından bir at nalı mukabilinde serbest bırakıldı (Brosset, 2003: s. 410).

Behremşah, bu seferdeki başarılarından dolayı "Gazi" unvanını almıştır. Dönemin tarihçilerinden Ravendi onun için "Damad Emir İsfahsalar-ı Kebir⁷, alim, adaletli, Allah'ın yardımına mazhar olmuş, muzaffer, ikbal sahibi, dinin yardımcısı ve emirlerin hükümdarı Gazi Fahreddin Behremşah'ın canını feda edecek kadar hükümdara taraftar olduğu, onun iyiliğini istediği ve eşsizliği Abhazlarla yapılan muharebe meydanında çıktı. Çünkü orada canını feda edip kulların kurtulması için çalıştı." demiştir⁸.

2. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ İLE OLAN İLİŞKİLER

Gürcü Kraliçesi Tamara döneminde Türkiye Selçuklu Devleti ile ilgili ilişkilerinde bir rivayet anlatılır. Bu Gürcü vakayinamesinde geçmemektedir. Bu rivayetten İbn-i Bibi bahsetmektedir. Bu rivayete göre tahta geçen Tamara evlenmek ister ve Kılıç Arslan on iki oğlu olduğunu öğrenir. O da muhbirler görevlendirerek kendisine en uygun adayı seçmek için bekler. Gönderdiği muhbirlerinden biri on iki şehzadenin yüzlerini çizecektir. Muhbirler geri döndüklerinde Tamara'ya hazırlanan bu raporları vermişlerdir. Tamara II. Kılıç Arslan'ın oğlu Rükneddin Süleyman Şah'a âşık olmuştur. Onun ile evlenmek istediğini Kılıç Arslan'a mektup yazarak belirtmiştir. Tamara'nın Kılıç Arslan'a mektubu;

⁷ Büyük başkomutan

⁸ Genceli Nizami Fahreddin Behremşah'a takdim ettiği "Mahzenü'l Esrar" isimli eserinde ondan Gürcistan galibi olarak bahsetmiş ve Müslüman kanı akıtan Gürcülerle cihat ettiğini yazmıştır. (İbn-i Bibi, 1996: s. 92); Yine İbn-i Bibi "El Evamirü'l Alaiyye Fi'l Umuri'l Alaiyye" adlı eserinde onun için "nefsinin olgunluğu, tabiatın iyiliği, huyunun güzelliği, hizmetinin yüceliği, aklının yetkinliği, adaletinin enginliği, şefkatinin fazlalığı, konuşmasının açıklığı ahlakının güzelliği ve merhametinin fazlalığı ile tanınmış olup, dünyanın seçkinlerinden, insanların önde gelenlerinden, padişahlarından ünlülerinden ve yöneticilerinden en iyilerindendi. Cömertliğinin ve bağışının güneşi, alt ve üst tabakadan insanların, zayıfların, güçlülerin, yenilerin ve eskilerin, yabancı ve yerli herkesin üzerinde parlamaktaydı. Nimetlerinin ve ihsanların bulutu bütün kabilelerin üzerine rahmet yağdırmaktaydı." demiştir. (İbn-i Bibi, 1996: s. 91)

“Şanı yüce ve saltanatı devamlı olan Allah, görülen ayın mutluluk saçan ışıklarını ve parlaklığını aldığı, şansın ve devletin rızasına ve isteğine boyun eğmeyi görev bildiği siz cihanın efendisinin şerefli hatırına ve parlak kalbine dünyada yaşayanların isteklerini yerine getirmek ve onların işlerini kolaylaştırmak konusunda güç ve keramet versin. Çünkü Allah, ihtiyaç sahiplerine yardım etmeye muktedirdir.

Dinin ve dünyanın direği, İslam'ın ve Müslümanların sultanı, inananların emiri olan siz Allah başarınızı arttırsın dünyanın efendisine saklı ve gizli değildir ki büyüklüğü sonsuz ve nimeti genel olan Allah, bu cariyenize geniş, mamur ve güzel bir ülke, güçlü ve haşmetli bir devlet verdi. Karun'un nisabından pay alabileceği bir pay alabileceği bir hazineye sahibim. Bu diyarda yaşayan itibarlı ve büyük kimseler, nimetlerimin kölesi ve fermanımın esiri oldu. Ben zayıfın ağzından çıkan söz, onların çoluk çocukları ve malları üzerinde kader gibi etkili oldu. Bütün bunlara rağmen geleceğim konusunda tereddütlere ve endişelere sahibim. Padişahlık sarayında ülkemi yönetecek birisi eksik. Bilgiyi ve beceriyi kendinde toplayan, ahlaki kuralları uymayı kendine görev bilen, ülkemi yönetmek için danışıp konuşabileceğimi ülkemi yabancıların müdahalesinden ve düşmanların saldırılarından koruyabilecek bir eşe sahip olmaktan başka çarem ve çıkar yolum yok. Ehl-i sahib olmama rağmen evleneceğim o kimsenin soyundan ülkemin varisi olacak, devletimin kalıcılığını sağlayacak ve onun güçlenmesine sebep olacak, David hanedanının isminin devam ettirilip yaşatacak bir evlat sahibi olmam mümkündür. Eğer beklenen ecel aniden gelir, ölüm kapımı çalarsa, tabiatıyla bu diyarın ve ülkenin yönetimi ona kalır. Aramızdaki din ve milliyet farklılığına rağmen bu ülkede oturanlar onu padişah olarak kabul ederler. Bana mutluluk habercisinden, büyüklük ve yücelik postasından şöyle haber geldi ki, meliklerin meliki Rükneddin Süleyman Şah, padişahların övülen özelliklerine ve mükemmel sıfatlarına sahip olup adamlarına ve yakınlarına da aynı huyları aşlamıştır. O, her ne kadar yaş sayısının küçüğü, hayat bahçesinin yenisi ve emniyet bağının fidanıysa da keskin zekâsı, üstün akli onun halkın istek ve arzularını yerine getirmede yeterli olacağını göstermektedir. Sahip olduğu bu faziletler ve özellikler, böyle güzel bir ülkenin böyle bir melike, böyle büyük bir tahtın böyle bir sultana, böyle bir Belkıs'ın böyle bir Süleyman'a layık olduğunu göstermektedir. Eğer siz yüce padişahın şerefli düşüncesi ve yüce rızası, bu

birleşmenin yollarını açar ve bu yakınlaşmanın şartlarını hazırlarsa, nikâhın gerçekleşmesi mümkün olur. O zaman o şanslı şehzadenin saltanat çetresinin gölgesi, meliklerin hasretini çektikleri ve sultanların gıpta ettikleri bu ülkeye düşsün. Şahların şahının kafilesinin yolunun çıkardığı toz, bu makamın burnuna güzel kokular saçsın. Süleyman uğurlu ayağıyla salına salın David hanedanının haremine girsin. Bu devletin tahtı, onun güzel huyu ve parlak yüzüyle aydınlansın ve şereflensin. Hüsrana uğrayacak ve kahrolup ezilecek olan muhtelif şeytanlar ve haset ifritler, buldukları yerlerden çıkmaz olsunlar.” (İbn-i Bibi, 1996: s. 88-90).

Kılıç Arslan, Süleyman Şah’a durumu anlatınca, melik sinirlenmiştir ve babasına “ Kâfir bir kadının işvesine ve cilvesine kanarak oğlunun niçin İslam başkentinden uzaklaştırıp küfür ve sapıklık yurduna atmak istiyorsun? Benim ümidim, İlahi gücün, Semavi desteğin ve Sultan’ın devletinin yardımıyla Ahbaz⁹ ülkesini almaktır. Kilise ve manastırların yerine mescit ve medreseler yaparım. Zil ve çan yerine, Yüce Allah’ın birliğini ve Muhammed Mustafa’nın peygamberliğini bildiren ezan sesini duyururum.” demiştir (İbn-i Bibi, 1996: s. 90). Kılıç Arslan oğlunun bu düşünceleri üzerine bu istekten vazgeçmiştir.

Aslında İbn-i Bibi bu rivayeti anlatarak bize Rükneddin Süleyman Şah’ın 1202 yılında çıkacağı Gürcistan seferi için bir neden göstermektedir. Türkiye Selçukluları ve Gürcistan arasındaki en önemli savaşlardan biri de budur. Peki, bu savaşın neydi? Savaşın nedeni özellikle Anadolu topraklarının Doğu kısmını emniyet altına almak, özellikle Gürcistan’ın sınır topraklarına yakın olmasından dolayı onlarla mücadele ediliyordu. Ve ticaret yollunu güvenlik altına almaktı. Bundan dolayı sefere çıkarken Saltukluları kendi yönetime almıştır. Konum itibarıyla Gürcülere yakın olan bu beylik, artık onlara karşı mücadele edemiyor ve güvenliği sağlayamıyordu.

Seferin nedenlerine değindikten sonra Gürcistan seferinin ayrıntılarına değinebiliriz. II. Süleyman Şah, kardeşlerine, yakınlarına ve çevre meliklerine haberciler ve elçiler göndererek onlardan adamlarını toplamalarını savaşa hazır olmalarını istemiştir. Gürcü kaynağına göre Süleyman Şah, babasının hazinelerini açarak, Kapadokya, Galatya, Bitinya ve Mezopotamya vilayetlerinden, savaşta kahramanlığı meşhur ve çekirgeler gibi kalabalık olan Uc Türklerinden büyük bir orduyu topladı. Erzincan, Harput ve Erzurum askerlerini yanına

⁹ Kuzey Kafkasya halkı.

almıştır. Sivas'a gelmiş ve burada savaş hazırlıklarına başlamıştır (Brosset, 2003: s. 405-406). Bir elçiyle beraber Tamara'ya bir mektup yollamıştır.

“Göklerin altında yükselmiş sultanların en yükseği, meleklere benzeyen ve büyük Muhammed'i göndermiş olan Allah'ın yardımcısı ben, Rükneddin, Gürcülerin hükümdarı olan sana, Tamara'ya bildiririm ki: her kadın akılca zayıftır. Sen, Gürcülere, Allah'ın sevgilileri olan İslam halkını katletmek için kılıç kaldırmalarını, bundan başka da, hür bir milleti kölelik vergisine tabi tutmalarını emretmişsin. İşte ben Türk hanedanının adaletini icra etmeğe ve sana ve halkına, Allah'ın surf bizim elimize verdiği kılıcı çekmemizi sana ve halkına anlatmağa geliyorum. Ben gelmeden önce, önüme diz çökerek, Muhammed'in resullüğünü kabul ettiğini beyan eden ve kendi dinini inkâr edip boş yere ümit bağladığın haçı huzurunda kıracak olanların hayatlarını bağışlamaya razı olacağım.” (Brosset, 2003: s. 406).

Süleyman Şah'ın elçisi bu mektubu verdikten sonra “Hükümdarınız kendi dinini terk ederse sultan kendisiyle evlenecek, reddettiği takdirde ise onu kendi cariyesi yapacaktır.” demiştir. Bunun üzerine sinirlenen Başkumandan Zakarie, elçiye bir tokat atarak yere sermiştir. “Elçi olmasaydın önce dilin, sonra da başını kesmek yerinde bir hareket olacaktı.” demiştir. Bu mektuptan sonra Tamara, memleketindeki tüm askerlerin toplanması emrini verdi. Kraliçe Vardzia'daki Meryem Ana kilisesine giderek ağlayarak dua etti. Sonra ordusuyla beraber Pasin'e doğru yürüdü. Kars yakınlarına varınca kendi elçisini ve sultanın elçisini bir mektupla beraber yollamıştır.

“Ey Rükneddin, mutlak kudret sahibi Allah'ın tam güvenle, Meryem Ana'ya dua ederek ve ümidini mukaddes haça bağlı olduğu halde, gökleri gazaba getirmek üzere yazılmış olan mektubunu okudum ve orada, Allah'ın muhakeme edeceği kötülüğünün delillerini gördüm. Allah'ın adına boş yere yemin edenlerin onun tarafından mahvedileceğini bilmiyor musun? Sen para kuvveti ile toplamış eşek sürücülere dayanıyorsun. Fakat ben ne servete, ne asker çokluğuna ne de diğer her hangi bir insani şeye deyil, yalnız mutlak kudret sahibi Rab oğluna ve senin tahkir ettiğin İsa haçına itimat ederim. Mektubuna karşı gururunu kırmak için sana İsa'nın askerlerini gönderiyorum. Seninki değil, Allah'ın idaresi yerine gelsin, seninkinin yerine Allah'ın adaleti yerine getirilsin. Senin adamlarının savsaklığını bildiğimden cevabımın tam zamanda yetişmesi ve tedbir alabilme için

benim adamlarından birini de sana gönderiyorum. Harekete geçirdiğim askerlerim ise, esasen kapına dayanmışlardır.” (Brosset, 2003: s. 407).

Gürcü Kraliçe Tamara'nın öncü kısmında başkumandan Zakarie ve Şalva ile İvane kardeşleri ve Çiaber ile Torlular vardır. Erzurum'dan hareket eden Türk ordusu da Pasinler ve Sarıkamış istikametinde yoluna devam ederek Micingerd kalesi civarına geldi ve ordugâh kurdu. Aksarayı Türklerin pusuya düşürüldüğünü yazar (Turan, 2004: s. 282).

Gürcü ordusunda bir tarafta Abhazlar ve İmerler, diğer tarafta da Kartliler, Kahet ve Heretliler yer alıyordu. Sultanın ordusu bunu görünce savaş düzenine geçmişlerdir. Gürcü vakayinamesine göre hiç tereddüt etmeden üzerine gelen orduyu gören Türkler dehşete kapılıp karargâhtan kaçmışlardır (Brosset, 2003: s. 408). Savaş şiddetli ve uzun olmuş ve iki taraftan da birçok kişi ölmüştür. İbn-i Bibi “Kara kandan deniz, deniz cesetten kara oldu.” Demiştir (İbn-i Bibi, 1996: s. 94).

Savaşta Selçuklu sultanının çetirdarı'nın tökezlemesi ve çetirin yere düşmesi üzerine Türk askerleri sultanın başına bir felaket geldiğini sanarak büyük bir paniğe kapılmışlar ve kaçmışlardır. Bu Selçukluları büyük bir mağlubiyete uğratmıştır. Düşmanın kaçmakta olduğunu gören Gürcüler, onları kovalamaya ve esir etmeye başladılar. Süleyman Şah, savaşın kaybedildiğini görünce geriye kalan ordusunu Erzurum'a çekmiştir. Gürcüler bu savaştan hem galip hem de yüklü miktarda ganimet ele geçirerek ayrıldılar. Önemli Türk beyleri ve onlardan biri olan Erzincan beyi Fahreddin Behremşah'ta esirler arasında bulunmaktaydı. Yukarıda da anlattığımız gibi Behremşah'a nazik davranılmış ve düşük bir fidye karşılığında serbest bırakılmıştır. Sultan II. Rükneddin Süleyman Şah, bu yenilginin intikamını almak istediye de fırsat bulamamıştır.

3. TAMARA VE TRABZON RUM İMPARATORLUĞU

1204 yılında gerçekleşen IV. Haçlı Seferi sonucunda, İstanbul Latinler tarafından işgal edilmiş ve işgalden kaçan I. Andronikos Komnenos'un torunları Aleksios ve David kardeşler Gürcü Kraliçe Tamara'nın da yardımıyla başkentten kaçmışlar ve Doğu Karadeniz bölgesine hâkim olarak Trabzon Rum İmparatorluğunu kurmuşlardır. Özellikle iktidarı ele geçirmiş olan Aleksios Angelos'tan hoşlanmayan Tamara bu nedenden dolayı kendisine sığınan Aleksios ve Davis kardeşlere yardım ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü Gürcü vakayinamesinde de geçtiği üzere Tamara uzaktan gelen keşişlere verdiği yardımı gasp eden Aleksios Angelos'a karşı

öfke duymaktaydı (Brosset, 2003: s. 412). Bundan dolayı İmer yani Kıpçak askerlerinden bir kıta sevk ederek Lazistan'ı, Trabzon'u, Limon'u, Samsun'u, Sinop'u, Giresun'u Amasra'yı yani bütün Karadeniz'i ele geçirerek Andronikos'un torunu olan ve kendisine sığınan Aleksios Komnenos'a vermiştir. Vakayinamede Andronikos'un oğlu diye geçiyor fakat Aleksios ve David kardeşler onun oğlu olan Manuel'in çocuklarıdır (Ostrogorsky, 1995: s. 393).

Sonuç olarak tahtta kaldığı zaman boyunca Gürcistan'a Altın Çağ'ını yaşatan Tamara görüldüğü üzere Anadolu ile ilişkilerinde nazik ve saygılı olmaya çalışmış, fakat en son olarak savaşa başvurmuştur. Özellikle inançlı birisi de olan Tamara, Rükneddin Süleyman Şah ile yazışmalarından da anlaşıldığı üzere geleceği görebilen, neydim değil de ne olacağım diye düşünebilen bir yöneticidir.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Mahmud (1977). Selçukname II. Cilt. (Çeviren: Erdoğan Merçil). İstanbul: Terettiman 100 Temel Eser.

Ateş, Erhan(2017). “Kraliçe Tamara Devri Gürcü Dış Politikası ve Bölgedeki Yansımaları”. *Tarih İnceleme Dergisi* XXVII(2): s. 363-390

Brosset, M. F. (2003). *Gürcistan Tarihi* (Çeviren: Hrand d. Andreasyon). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Erdem, İlhan (1997). “XIII. Asrın İlk Yarısında Anadolu’nun Doğusunda Yaşanan Hâkimiyet Mücadeleleri”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 19(30): s. 57- 68.

Erdem, İlhan (2002). “Doğu Anadolu’da Türk Devletleri”. *Türkler* 6: s. 383-424.

Gümüş, Nebi (2014). “İlk Anadolu Selçuklu- Gürcü Karşılaşması: Pasinler Savaşı ve Sonuçları”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6(3): s. 199-219.

Hamdullah Müstevfi Kazvini (2018). *Tarih-i Güzide*. (Çeviren: Mürsel Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İbn-i Bibi (1996). *El- Evamirü’l Alaiyye fi’t Umuri’l Alaiyye*, Cilt I (Çeviren: Mürsel Öztürk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İbnü’l Esir (1987). *El- Kamil fi’t Tarih*, Cilt 12 (Çeviren: Abdülkerim Özeydin). İstanbul: Bahar Yayınları.

Kafalı, Mustafa (2002). “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”. *Türkler* 6: s. 177-193.

Kaya, Selim (2010). “Süleyman Şah II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 38: s. 105-108.

Kırzioğlu, M. Fahrettin (1992). *Kıpçaklar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kırzioğlu, M. Fahrettin (1953). *Kars Tarihi*, Cilt I. İstanbul: Işıl Matbaası.

Müverrih Vardan (1927). *Türk Fütühatı Tarihi* (Çeviren: Hrand. D. Andreasyon). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ostrogorsky (1995). *Bizans Devleti Tarihi* (Çeviren: Fikret Işıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özaydın, Abdülkerim (2009). “Saltuklular” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 36: s. 54- 56.

Özdemir, Vahir (2011). *XII- XIII. Yüzyılda Türk- Gürcü Münasebetleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

Ravendi (1987). *Rahatü's Sudür ve Ayetü's Sürur*, Cilt I (Çeviren: Ahmet Ateş). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sevim, Ali ve Merçil, Erdoğan (2014). *Selçuklu Devletleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Solmaz, Gürsoy (2014). “Gürcü Kraliçesi Tamara'nın Sarıkamış (Micingert) Savaşı”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 28: s. 171- 180.

Sümer, Faruk (1989). “Ahlatşahlar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 2: s. 24-28.

Sümer, Faruk (2004). “Mengüçüklüler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 29: s. 138- 142.

Tellioğlu, İbrahim (2004). “Trabzon Rum İmparatorluğu Hakkında Tartışmalar”. *Erdem* 14(41): s. 139-146

Turan, Osman (1987). *Doğu Anadolu'da Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Turan, Osman (2004). *Selçuklular Zamanında Türkler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.